

Милева ФИЛИПОВИЋ*

ВЛАДАВИНА МУШКАРАЦА ПЈЕРА БУРДЈЕА

Предавање** о једном „тешком дјелу као што је Бурдјеово” (Пинто, 2002: 244) оставља многа питања и одговоре на њих по страни. И сам Бурдјеу каже, у Преамбули за *Владавину мушкараца*, да се не би суочио са тако тешком темом да није био повучен читавом логиком свог истраживања.

Ја сам одабрала само неколика питања из *Владавине мушкараца*, за која сматрам да представљају значајан Бурдјеов допринос феминистичкој теорији у социологији.

Та питања би се могла и овако формулисати: помоћу којих механизма се кроз вјекове одржава свјетски поредак мушке владавине и у чему је посебност легитимитета мушке владавине; гдје се налазе главни друштвени детерминизми потчињеног положаја жене, ако се, упркос феминистичким борбама, владавина мушкараца одржава, наставља да траје у промјенама, а потчињеност жена враћа; који су фактори њеног трајања и репродуковања? Историјско дно свих ових питања јесте, Бурдјеовим ријечима, питање преко којег се увијек ћутке прелазило, питање историјског рада неопходног да се ишчупа из историје мушка владавина и механизми и акције који су одговорни за њену дезисторизацију односно поприродњење (Бурдјеу, П. 2001: 141). Наравно, ова питања су међусобно потезана и испреплетена.

* Проф. др Милева Филиповић, професор Универзитета Црне Горе у пензији.

** Желим да изразим посебну захвалност проф. др Милици Антић-Габер на позиву да, у оквиру циклуса предавања о Пјеру Бурдјеу, одржим ово предавање (20. 04. 2006) на Филозофском факултету у Љубљани (Одсјек за социологију) и жаљење и извињење због немогућности да то учиним.

Али прије одговора на ова питања, укратко бих подсјетила на један сазнајни проблем у социологији, познат као епистемоцентризам.

Социологија је била, као и многе друге друштвене науке, мушкоцентрична наука. У свом чланку о Марселу Мосу, Бурдје цитира Мосову реченицу за коју сматра да је истовремено и биланс и програм: „Ми смо направили само социологију мушкараца а не социологију жена, или оба пола.” (Mauss 1932 ; 1969, 15). Ова реченица, показује, без анализирања, прстом, на радикалан облик етноцентризма који је *еџисџемоценџризам*, илузија која се састоји у примјењивању на друге, не само категорија мишљења које су саставни дио нашег академског „менталитета” већ би се могло рећи да ова реченица уводи у социологију хомо ацадемицуса као претходника сваке социологије.” (Bourdieu, P., 2004).

Он каже да није лако писати о овој теми кад си мушкарац, из два разлога: 1. владавина се односи на жене, оне је подносе и да 2. он не може никако бити сигуран да је до дна испитао тајне ових несвјесних структура преко којих се врши владавина (Forum Pierre Bourdieu, 1998) И Ален Турен у Уводу за *Свијетџ жена* каже: „Као мушкарац, нијесам се усудио да пишем књигу која директно расправља о женама, њиховим ставовима, искуствима. Не само зато што мислим да само исти може проучавати истог, што би био апсурд, већ зато што се горе сналазим од неке жене у том свијету жена који је тако опширно проучаван.” (Touraine, A. 2006: 10)

Бурдје ће покушати да избјегне овај епистемоцентризам помоћу научне објективности. Да би објективност овог истраживања била могућа, неопходно је, каже Бурдје у Преамбули, разбити варљиви однос присности који нас уједињује са сопственом традицијом (Бурдје, П. 2001: 8). Зато он владавину мушкараца започиње етнолошким описом друштвеног свијета Кабила.

Међутим, Бурдје ће касније, много исцрпније, у задњем свом предавању које је објављено у књизи *Наука о науци и рефлексивносџи*, истаћи да је посебност друштвених наука двострука друштвена конструкција: није само друштвени свијет конструисан већ су и сами сазнајући субјекти (научници) друштвено конструисани. Оно што треба објективизирати није живљено искуство сазнајућег субјекта већ друштвени услови, могућности, посљедице и границе тог искуства, јер „научник је научно поље које чини човјек чије когнитивне структуре одговарају структури поља и због те чиње-

нице стално усклађиване са очекивањима уписаним у поље.” (Bourdieu, P., 2001: 84).

Појам поља и појам хабитуса заузимају централно мјесто у његовој социологији. Друштвени простор је састављен од плурализма самосталних поља. Поље је подручје друштвеног живота које се постепено осамостаљивало око друштвених односа. Постоји економско, правно, филозофско, књижевно, спортско, школско, научно и друга поља. Структуру поља чини положај различитих агенаса који се боре за присвајање капитала који је својствен датом пољу. У овим пољима, различити друштвени агенси „трче” у различитим просторима/временима. Поље је простор у којем постоје односи моћи: невидљиве структуре владајућих и потчињених. Поље је структура објективних односа владавине или потчињености, допуњавања или супротстављања између положаја. Напоменула бих да Бурдјеа веома ријетко овај појам користи у *Владавини мушкараца*, вјероватно зато што говори о поретку свијета, а владавина мушкараца пролази кроз све друштвене просторе, сва поља и све облике моћи.

Сваком пољу одговара хабитус: систем трајних и преносивих диспозиција. Теорија хабитуса је откривање спољашњости у срцу унутрашњости. „Као израз социјализоване субјективности, појам хабитуса представља кључ за превазилажење алтернативе појединач/друштво, у мјери у којој говорити о хабитусу значи истаћи да индивидуално и чак лично, субјективно, јесте друштвено, колективно” (Bourdieu, P., Wacquant, L., 1992: 21). Преко хабитуса се открива заједница у срцу индивидуалности у облику културе. Хабитус садржи у себи двије димензије личног идентитета: објективну и субјективну. Овај појам ће Бурдјеу помоћи да дође до дна историјског рада дезисторизације.

ПОМОЋУ КОЈИХ МЕХАНИЗАМА СЕ КРОЗ ВЈЕКОВЕ ОДРЖАВА СВЈЕТСКИ ПОРЕДАК МУШКЕ ВЛАДАВИНЕ И У ЧЕМУ ЈЕ ПОСЕБНОСТ ЛЕГИТИМИТЕТА МУШКЕ ВЛАДАВИНЕ?

Мушка владавина је облик владавине којем је историја дала природан, биолошки карактер.

Бурдјеа сматра да треба схватити поступак дезисторизације друштвене конструкције *мисаоних стјрукџура* које организују и уређују конструкцију свијета и његових моћи. Признање владавине је увијек један чин сазнања, каже Бурдјеа, и сваки однос владави-

не има јаку потребу за едукативном димензијом да би је оправдао, што *не значи* да жену очекује ослобођење као аутоматска посљедица „сазнања”, јер би то било затварање ослобођења жена у филозофију свијести. Символичко насиље се, каже Бурдје, успоставља посредством одобравања, које потчињени не може а да не да владајућем јер да мисли свој однос са њим располаже инструментима сазнања који су му заједнички са њим (Бурдје, П., 2001: 51). Потпуно је илузорно вјеровати да се симболичко насиље побједити може „подизањем свијести” и вољом, како често имамо прилику да чујемо, јер су посљедице и претпоставке његове ефикасности трајно уписане у највишу интиму тијела у виду диспозиција, зато *надживљавају ишчезавање својих друштвених услова њиховог живота*.

Моћ мушкараца је историјска, припада структурном времену дугог трајања. Она је уписана и институционализована у језику, у интеракцијама (у којима се такође изражавају односи моћи), у вриједностима (које су темељ легитимитета, процјењивања и самопроцјењивања), нормама (обредним, религијским, моралним, правним), у књижевности, у науци и у нашим свакодневним праксама. Објективна структура родне подјеле или родних хабитуса утјеловљена је у наш начин перцепције, мишљења и процјењивања. Друштвено одређење тијела је друштвена конструкција. Тијела су поприродњена друштвена конструкција. Огромним колективним радом социјализације, утјеловљују се карактеристични идентитети које културна самовоља образује у јасно разликоване родне хабитусе. Она структурише у облику супротности или разлика не само разлику између тијела, гестова, положаја, активности, прехрамбених понашања, пољопривредних радова, простора и времена, религијске праксе већ се простире на сва подручја свакодневне праксе. Мушка моћ је утјеловљена у наше историјско несвјесно у облику структура дугог трајања које се не могу укинути простим напором воље и освијешћености. Њена посебна снага долази отуда што *оправдава однос владања ујесујући га у биолошку природу која је и сама једна натурализована друштвена конструкција* (Бурдје, П. 2001: 35).

РАЗБИЈАЊЕ „ЗАЧАРАНОГ КРУГА ЛЕГИТИМИТЕТА”

Бурдје се не задовољава само тврдњом да је легитимитет утемељен у природу жене и мушкарца, иако је та природа друштвена конструкција, већ кроз сазнајну анализу указује на механизме његовог

настанка, на његову невидљивост, на потпуно преокретање узрока и посљедице кад друштвено постаје природно и на његову репродукцију преко хабитуса, на саучесништво жена у репродукцији своје потчињености.

Он каже да није престао да се чуди ономе што он назива парадокс доксе, тј. да се поредак свијета поштује са својим односима владавине, својим привилегијама и неправдама, и одржава тако лако као прихватљив и чак природан. Владавина мушкараца је облик владавине који је уписан у сваки друштвени поредак. Бурдје ће да разбије „зачарани круг легитимитета”, да укаже да код владавине мушкараца имамо потпуно преокретање узрока и посљедице: друштвено постаје природно.

Како се у свијести може појавити друштвени однос владавине који настаје преокретањем узрока и посљедице? Најкраће, помоћу мисаоних структура које организују друштвену конструкцију свијета, помоћу инструмената нашег сазнања. У те инструменте нашег сазнања: опажање, мишљење и вредновање или процјењивање, уписан је, боље рећи утјеловљен је, легитимитет мушке владавине, *јер жене, себе и мушкарице и свој однос са њима мисле преко њих инструмената, њј. преко њих мисле, опажају и процјењују своју вриједност и вриједност оних који владају*. Кад су жене у те инструменте сазнања: опажање, мишљење, вредновање, утјеловиле категорије поимања, или категорије класификације, или парове супротности (бинарне опозиције) – као структуре односа владавине – онда је њихов чин сазнања, *неизбјежно, чин признања ње владавине* и потчињености, онда оне репродукују принцип овјековјечивања овог односа владавине.

С оне стране вјекова, или боље рећи изнад њих, открива се у суштини исти систем класификационих схема, истих *парова сувројности којима се мисле разлике*, мисаоне структуре, производ друштвеног учења, које организују конструкцију свијета. То су структуре као: бијело/црно, мушко/женско, топло/хладно, тврдо/меко, јавно/приватно, право/криво, чисто/нечисто, изнад/испод, суво/влажно, изузетно/обично, итд., које помажу да се свијет боље разумије и које су основа за вршење симболичке моћи. Структуре се овјековјечују у паровима супротности Жене те класификационе схеме које уређују или структуришу њихово опажање и мишљење примјењују на себе саме, па *односе моћи у које су ухваћене мисле и изражавају са стјановишћа оних којима су њојчињене*, што

их води до самопотцјењивања и самооцрњивања. Жене су утјеловиле своју немоћ. Сопствено негирање је уписано у најдубљу диспозицију њиховог родног хабитуса. Зато се Бурдје залаже за *сазнајну револуцију* (Bourdieu, P. 1998: 10), јер принцип овјековјечивања односа владавине произилази, не само из кућне заједнице већ и из школе, цркве и државе. Сазнајна револуција је потребна да изврши промјену услова производње знања, а тиме и промјену диспозиција хабитуса.

Моћ мушкараца је скривени, невидљиви трајни отпор равноправности жене и пролази кроз све облике моћи (политичку, економску, извршну, легислативну итд.), који су укључени у њену делегитимацију. Бурдје у Преамбули за *Владавину мушкараца* каже: „А ја сам, такође, увијек видио у мушкој владавини и начину на који се она намеће и подноси, изврстан примјер те парадоксалне потчињености, учинак онога што зовем симболичко насиље, благо, неосјетно, невидљиво насиље, чак и за његове жртве, којему је својствено да се врши служећи се једино симболичком комуникацијом и знањем, или тачније незнањем, признањем, или на крају, осјећањем. Овај изузетно уобичајени друштвени однос нуди тако привилеговану прилику да се схвати логика владавине која се врши у име симболичког принципа који познају и признају они који владају и потчињени...” (Бурдје, П. 2001: 5/6).

ОВЈЕКОВЈЕЧИВАЊЕ МУШКЕ ВЛАДАВИНЕ: ФАКТОРИ ЊЕНОГ ТРАЈАЊА И РЕПРОДУКОВАЊА

Владавину мушкараца је тешко надвладати. Није довољно да се она схвати, као што се ни страсти не побјеђују разумом. Али на основу схватања или разумијевања мушке владавине, могу се предузети акције и борба против органа и институција које доприносе њеном одржавању. „Укратко, помало сам поносан на ту идеју јер је било тешко пронаћи је, важно је да ја не кажем да је мушко/женски однос вјечит, ја кажем да је он *овјековјечен*. Постоје врло моћни механизми који дјелују и теже да га учине трајним, да га одржавају. Ови механизми овјековјечивања су уписани у објективне менталне структуре, у структуре породице, школске структуре.” (Forum FNAC, 5. 10. 1998).

Мада је мушка владавина изгубила нешто од своје очитости, неки механизми на којима се она темељи настављају да функциони-

шу као *однос кружне узрочности између диспозиција хабитуса и друштвених услова за њихову производњу*. Очигледна дуготрајност мушке владавине доприноси да историјска конструкција добије токове природне суштине и не излажући се ризику потврђивања, уписује се у вјечитост природе. Историјски рад дезисторизације, тј. претварање друштвених конструкција у природне је непрекидно поновно стварање објективних и субјективних структура мушке владавине која се стално остваривала откад постоје мушкарци и жене (Бурдје, П. 2001: 114). У обезбјеђивању ових трајања, агенси и институције које непрекидно учествују су породица, црква, држава, школа. Репродукција хијерархијских диспозиција подстиче жене да доприносе свом искључењу са мјеста са којих су оне у сваком случају искључене.

Бурдје назива разметљивим позиве постмодернистичких филозофа за „превазилажење дуализама” (Бурдје, П. 2001: 141) за њихову деконструкцију, јер родови нијесу постали као проста посљедица вербалног именовања, нијесу просте улоге које се могу играти по вољи јер су уписани у тијела и у свијет из којих добијају своју снагу.

Рекла бих још да је Бурдјеово игнорисање разликовања између рода и пола (стављање рода под наводницима) (Бурдје, П. 2001: 116) разумљиво ако се зна да је у појам хабитуса укључена друштвена конструкција на коју се односи појам рода, а која је процесом дезисторизације постала „природна”, на коју се односи појам пола. Односно, друштвена конструкција је постала историјско несвјесно, у облику диспозиција као структуришућих структура, тако да је потребно извршити њихову денатурализацију.

Ни Ален Турен као ни Бурдје не прихватају појам рода. Турен сматра да је род једна креација мушке моћи и да тај појам рода који је био користан у борби против есенцијализма и натурализма мора сам бити критикован. На рушевинама тог појма, који су тако енергично срушиле радикалне феминисткиње, посебно група *queer*, формирају се врло различити погледи (Touraine, A., 2006: 8).

Мада Бурдје истиче да је главна промјена усмјерена на промјену *самостојтељности, природности лежишмишета*, да се мушка власт не намеће више као очигледна по себи разумљива, мислим да је његов главни допринос што је указао на механизме који трају кроз промјене и да је одговорио на питање (од којег смо почели овај рад) историјског рада неопходног да се ишчупа из историје мушка владавина и механизми и акције који су одговорни за њену дезисторизаци-

ју и овјековјечивање, као и указујући на значај сазнајне револуције у којој би могло да дође до промјене производње услова за стварање родних хабитуса, као главне претпоставке за мијењање структура дугог трајања утјеловљених у диспозиције жена и мушкараца.

Главна критика упућена Бурдјеу односи се на његово схватање и пренаглашавање друштвених детерминизама (или структура дугог трајања), који условљавају потчињеност жена. Ален Турен у вези са тим истиче занемаривање утицаја субјекта и могућности да и жене и мушкарци могу ове промјене да усмјере у више праваца. Његова критика би се могла сажети у једној реченици, коју често Турен понавља: „не може се ништа учинити” (Touraine, A., 2006: 11). Он сматра да је у социологији завршено истраживање друштвених детерминизама и прогон идеје субјекта и да се управо та идеја субјекта поново, свуда намеће. Он жели да покаже да жене стварају једну нову културу (што сматрам да и није нека нова идеја, већ је Маркузе на њу указивао) и да докаже неопходност да се раскине са дискурсом „не може се ту ништа учињети”. Данас нема познатијег социолога који се није, а у ствари, који и не може а да се не бави том проблематиком. Да поменемо поред Бурдјеа, Гиденса, Дериду, Турена, Бека, тако да бих рекла да проблематика жена постаје саставни дио „нормалне” социологије, и осталих друштвених и природних наука, што само по себи може водити до преиспитивања потребе и родних и женских студија.

И на крају, не треба заборавити да и ово предавање припада ономе што Кун назива нормалном науком.

ЛИТЕРАТУРА

- Bourdieu, Pierre, 1979 “Le paradoxe du sociologue” *Sociologie et sociétés*, vol. 11, № 1, pp. 85-94
- Bourdier, Pierre, 1980, *Le sens pratique*, Édition de Minuit, Paris
- Bourdieu, Pierre, 1988, “Les chemins de la connaissance”, entretien avec Roger Chartier, parties: 1, 2, 3, 4, 5 Sociotoile
- Bourdieu, P., Wacquant L., 1992, *Reponses*, Seuil, Paris, 1992, p. 21.
- Burdje, Pjer, 2001, *Vladavina muškaraca*, CID i Univerzitet Crne Gore, Biblioteka Femina, Podgorica.
- Bourdieu, Pierre, 2001, *Science de la science et réflexivité*, Raison d’agir., Paris.

- Bourdieu, Pierre, 2002, *Interventions 1961-2001*, Sciences sociales et action politique, Contre-feux, Agone.
- Bourdieu, Pierre, 2004, “Marcel Mauss aujourd’hui”, *Sociologie et sociétés*, vol. 36, № 2.
- Filipović, M., 2003, *Društvena moć žena u Crnoj Gori*, CID, Podgorica.
- Forum Pierre Bourdieu, 1998 Fnac St. Lazare. (le 5. octobre 1998).
- Pinto, Louis, 2002: *Pierre Bourdieu et la théorie du monde sociale*, Édition revue et augmentée par l’auteur – Éditions Albin Michel SA.
- Touraine, Alain, 2006: *Le monde des femmes* Fayard Paris.
- Wacquant, Loïc, 2002: “La vie sociologique de Pierre Bourdieu”, (traduction française par Catherine Lévy et auteur) *International Sociology*, repris in *Politique*, Revue européenne de débat.

Mileva FILIPOVIĆ

LA DOMINATION MASCULINE DE PEIERRE BOURDIEN

Resumé

L’objet de cet article (leçon) est de mettre en évidence quelques questions de “La domination masculine” de Pierre Bourdieu, sa construction sociale, sa deshistorisation et naturalization, sa légitimité et autolégitimité, sa permanence dans les changements et révolution dans la connaissance pour transformer un de ses principes da la perpétuation ce rapport de domination.

Les mots clés: la domination masculine, l’épistémocentrisme, le cercle vicieux de légitimité, l’habitus, le champs, la déshistoricisation de la domination masculine.